

Prehistorický textil - možnosti a příčiny dochování

Mgr. Kristýna Poppová Urbanová

Oddělení prehistorie a protohistorie

Národní muzeum

Václavské nám. 68

115 79 Praha 1

urbanova-kristyna@post.cz

kristyna_urbanova@nm.cz

Abstrakt: Obsahem krátkého příspěvku "Prehistorický textil - možnosti a příčiny dochování" bude poukázání na možnosti dochování textilu z období prehistorie a protohistorie (se zřetelem k prostředí střední Evropy a České republiky). Bude nastíněno, co je vlastní příčinou zachování prehistorických tkanin (např. koroze, negativní otisky aj.), jaké jsou metodické možnosti zpracování takového nálezu a stav výzkumu archeologického textilu z daného období v Čechách.

Znalost výroby textilu je velmi starého data. S prvními doklady zpracování rostlinných vláken se setkáváme už v období paleolitu a mezolitu (Barber 1991, 1995). Nemůžeme však hovořit o tkaní a tkaninách, ve většině případů se jedná o předměty vyrobené košíkářskými technikami nebo síťováním, sloužící čistě k užitným účelům (síťky na lov, vaky na transpost atd.) (Adovasio et al. 1996, Adovasio - Hyland - Soffer 1997, Adovasio - Hyland - Soffer - Klíma - Svoboda 1999). Co se skutečné tkaniny týče, z prostoru střední Evropy nemáme žádný doklad před 4. tisíciletím př. n. l. (Barber 1991, 1995). To samozřejmě neznamená, že obyvatelé Evropy neznali pravé tkaní a nenosili tkané oděvy a jejich součásti předtím. Znalost a užívání textilu, jehož choulostivost ho nepředurčuje bez specifických podmínek k dlouhému zachování, však máme doloženo nepřímo díky předmětům, sloužícím k textilní výrobě. Jedná se o přesleny, tkalcovská závaží, jehly aj, tedy nálezy, s nimiž se archeolog při výzkumu setkává poměrně často. Tyto drobné součásti všedního života nám dokládají znalost a značnou vyspělost textilního řemesla od neolitu, například s doklady tkalcovského stavu se setkáváme již v polovině 6 tisíciletí př. n. l. Zmiňovaná značná vyspělost, projevující se specializovanými předměty určenými jen a pouze k textilní výrobě už v období neolitu, je však dokladem, že tradice opracování rostlinných vláken a tkaní je daleko starší, než máme doloženo přímými nálezy textilu.

Prvním větším souborem dochovaných tkanin z prostoru Evropy jsou až nálezy lněných textílií ze švýcarských nákolních osad (lokality Robenhausen, Schaffis, Irgenhausen, aj. okolo

3000 př.n.l.), které byly velmi pečlivě publikovány E. Vogtem již ve 30-tých letech 20. století (*Vogt 1937*). **Vlhké prostředí nákolí s nepřístupem vzduchu** bylo ideální pro zachování organických materiálů - kromě textilu se dochovaly také předměty vyráběné z kůže, dřeva a jiných rostlinných vláken (lýko aj.). Podobné vhodné podmínky také poskytují rašeliništní půdy, tak hojně zejména v severní Evropě, kde nacházíme množství textilu od doby bronzové až po vrcholný středověk (*Schlabow 1976*). Textilie z vlhkého prostředí si zachovávají (až na značnou křehkost) všechny původní charakteristické vlastnosti, tudíž lze provést kompletní textilně - technologický rozbor, určení textilní suroviny i původní barevnosti (byly -li tkaniny barveny, což v případě rostlinných vláken a jejich neochoty držet rostlinná barviva ve starším pravěku je diskutabilní a spíše se zdá, že nikoliv nebo pouze v malé míře).

Základním typem tkaniny v neolitu byla tkanina utkaná v plátňové vazbě, různých stupňů kvality - nejkvalitnější jsou zdobeny vytkávanými a vyšívanými vzory a setkáváme se s množstvím různě řešených okrajů. Každá z těchto pozdně neolitických tkanin nám ukazuje další a další techniky a "triky" používané prehistorickými tkalci ke zkrášlení tkanin. Pro nejstarší textilie je typické prolínání technik košíkaření, síťování a pletení pomocí jehly.

Na území České republiky se neseťkáváme s vhodnými půdními podmínkami pro zachování tak choulostivého materiálu, jakým je textil. Z období neolitu jsou prokázány otisky jednoduché tkaniny na keramice (lokalita Luleč, okres Vyškov, kultura s lineární keramikou, *Kostelníková, M. 1985, Illingworth S., J. - Adovasio, J. - Soffer, O. - Šedo, O. 2003*). **Otisky tkanin na keramických nádobách nebo na mazanici** (*Schlabow 1960*) jsou specifickým fenoménem, který nám dokládá znalost textilního řemesla v obdobích, kdy ještě nenastoupila výroba kovu a s ním i možnost dochování vlastních tkanin díky korozním procesům. Jedná se o negativní otisky, vzniklé před vlastním vypálením keramiky. V případě keramických nádob se mohlo jednat o otisky šňůr, sítí a textilních obalů sloužících k lepší manipulaci s nádobou (např zavěšení v obydlí aj.). Možnosti textilně - technologického rozboru však bývají značně omezené - otisky nejsou rovnoměrné, často bývá patrná pouze jedna soustava nití, nelze určit textilní surovinu (nebo velmi diskutabilně) atd. Jelikož se však jedná mnohdy o jediný doklad textilní výroby, je potřeba jej brát za plnohodnotný pramen a nepodceňovat jeho výpovědní hodnotu.

S rozvojem výroby kovu a spolu se zařazením kovových předmětů do hrobového inventáře přichází nový fenomén: **dochování textilu díky korozním procesům**. Korozní produkty některých kovů (měď, železo, stříbro, olovo) jsou schopny uchovávat relikty organického

původu, které se v době rozvoje koroze nacházely v blízkosti kovového předmětu (*Peška, J. - Králík, M. - Selucká, A. 2006*). Jedná se nejčastější způsob dochování textilu z období prehistorie a protohistorie (*Farke, H. 1986, 1997, Mitschke, S. 2001*), který nabízí i možnost plnohodnotného textilně - technologického rozboru. Problematické bývá pouze určení textilní suroviny. V případě vytvoření tzv. *pseudomorfy*, kdy dojde k mineralizaci vlákna, je to téměř nemožné, nebo velmi pracné. Určitou možnost skýtá využití mikroskopické infračervené spektroskopie¹.

V době bronzové se výrazně rozšiřuje používání vlny jakožto textilní suroviny, Vlna, která byla ve starších obdobích oproti různým druhům rostlinných vláken používána spíše výjimečně, se stává téměř hlavním textilním materiálem. Ruku v ruce s tím jde samozřejmě také rozvoj barvířství - vlna velmi ochotně přijímá a drží přírodní barviva. Na rozdíl od "vlhkých" tkanin např. z rašeliništních půd, v případě mineralizovaných vláken je však velmi obtížné určovat původní barevnost nebo použítá barviva. Co se vývoje tkalcovských technik týče, stále ještě můžeme sledovat výraznou neolitickou tradici a kombinování předtkalcovských technik s tkaním, ale objevují se i složitější vazby - např. kepr 2/2, 2/1 a jeho odvozeniny.

V českém prostředí se setkáváme s několika málo případy nálezů tkanin z doby bronzové a rané doby železné (*Peška - Králík - Selucká 2006, Kostelníková 1990*). Vinu však můžeme přičítat spíše nedostatečnému zpracování tematiky než vlastní absenci nálezů tohoto druhu. Systematičtější pozornost je věnována až protohistorickému období² (*Březinová 2003, Urbanová 2008*) a samozřejmě ranému středověku (*Březinová 1997*).

V protohistorickém období se již setkáváme se všemi základními vazbami (plátno, kepr, atlas), textilní řemeslo je silně specializované a rozvinuté. I nadále jsou hodně používány předtkalcovské techniky jako tkaní na stávkou, tkaní na destičkovém stávkou, pletení pomocí jehly, pletení na rámu a setkáváme se poprvé i s výšivkou. Jako textilní surovina jsou používána jak rostlinná (len, konopí, kopřiva), tak živočišná (vlna, srst, vlasy, hedvábí) vlákna. Dá se říci, že textilní výroba dosáhla určité úrovně a na delší dobu (až do období vrcholného středověku) nedochází k žádnému výraznějšímu pokroku nebo inovaci.

Použitá literatura:

¹ Provádí laboratoře VŠCHT, Ing. Miroslava Novotná (miroslava.novotna@vscht.cz).

² V současné době např. výzkumný projekt GAUK 3071/2008 "Oděv a textilní produkce v českých zemích v době římské a v době stěhování národů".

Adovasio, J. - Hyland, D. C. - Soffer, O. - Klíma, B. - Svoboda, J. 1999: Textil, košíkářství a sítě v mladém paleolitu, in: Archeologické rozhledy LI, Praha, 58 - 94.

Adovasio, J. et al. 1996: Upper Paleolithic Fibre Technology: Interlaced Woven Finds from Pavlov I., Czech Republic, c. 26 000 Years Ago, in: Antiquity 70 (269), 526 - 534.

Adovasio, J. M. - Hyland, D. C. - Soffer, O. 1997: Textiles and Cordage: A Preliminary Assessment, in: Svoboda, J. (eds): Pavlov I Northwest, Brno, 403 - 423.

Barber, E. J. W. 1991: Prehistoric Textiles. The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages with Special Reference to the Aegean. Princeton.

- **1995:** Women's Work: the first 20 000 Years. Women, Cloth and Society in Early Times, New York - London.

Březinová, H. 1997: Doklady textilní výroby v 6. – 12. století na území Čech, Moravy a Slovenska, in: Památky archeologické LXXXVIII, Praha,

- **2003 :** Nálezy textilií z pohřebiště ze stěhování národů v Klučově, in: Archeologie ve středních Čechách 7/2 (2003), Praha, 457 - 459.

Farke, H. 1986: Archäologische Fasern, Geflechte, Gewebe. Bestimmung und Konservierung. Weimar.

- **1997:** Příspěvek ke stanovení organických zbytků na půdních nálezech z kovu, in: Zajímavosti a novinky z konzervátorské, restaurátorské a preparátorské praxe, metodický list, Brno, 98 – 102.

Illingworth S., J. - Adovasio, J. - Soffer, O. - Šedo, O. 2003: A Textile/Basketry Impression from the Neolithic Site of Luleč (Central Moravia), in: Archeologické rozhledy LV, 767 - 771.

Kostelníková, M. 1985: Otisk tkaniny z mladší doby kamenné z Luleče (okres Vyškov), in: Archeologické rozhledy 37, 197 - 198.

- **1990:** Halštatská tkanina z Pustiměře (okres Vyškov), in: AR XLII, Praha.

Mitschke, S. 2001: Zur Erfassung und Auswertung archäologischer Textilien an korrodiertem Metall. Eine Studie zu ausgewählten Funden aus dem Gräberfeld von Eltville, Rheingau-Taunus-Kreis (5. – 8. Jh. n. Chr.), in: Kleine Schriften 51 (2001), Marburg.

Peška, J. - Králík, M. - Selucká, A. 2006: Rezidua a otisky organických látek v korozních produktech mědi a jejích slitin, in: Památky archeologické XCVII, Praha.

Schlabow, K. 1960: Abdrücke von Textilien an Tongefäßen der Jungsteinzeit, Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte 44, 51 – 56.

- **1976:** Textilfunde der Eisenzeit in Norddeutschland. Neumünster.

Urbanová, K. 2008: Soubor textilních pozůstatků z doby stěhování národů ze sbírek oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea v Praze, in: Droberjar, E. – Komoróczy, B. – Vachútová, D. (edd.), *Barbarská sídliště*, Brno, 15 – 26.

Vogt, E. 1937: *Geflechte und Gewebe der Steinzeit*. Basel.